

گزاره‌های مذهب، فرهنگ و تمدن ایرانی در اشعار مهدی اخوان ثالث

دکتر صدیقه سلیمانی
دکتر بوسنت عالی عباس آباد

Sinonagar publishing

آرشیو کتابخانه

۱۳۹۵

- سرشناسی : سلیمانی، صدیقه، ۱۳۵۲-
عنوان و نام پدیدآور : گزاره‌های مذهب، فرهنگ و تمدن ایرانی در اشعار مهدی
خوان ثالث/ صدیقه سلیمانی، یوسف عالی عباس‌آباد.
مشخصات نشر : تهران: سینانگار، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری : ۱ ص؛ ۱۴/۵ س. م.
شابک : ۹۷۸-۹۶۲-۱۱۰۳-۲
وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
یادداشت : کتابنامه: ص ۱۳۰-۱۴۰.
موضوع : اخوان ثالث، مهدی، ۱۳۰۴-۱۳۶۹ - نقد و تفسیر
موضوع : شعر فارسی - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد
موضوع : Persian Poetry - 20th century - history and criticism
موضوع : ویژگی‌های ملی
موضوع : National Characteristics
شناسه افزوده : عالی عباس‌آباد، یوسف، ۱۳۵۲-
رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۵ گ۴ س۸/۹۴۹ PIR
رده‌بندی دیوبی : ۸۱۶/۶۲۰۹ ف
شماره کتابشناسی ملی : ۴۴۸۷۳۰۸

آرش
سیاح

گزاره‌های مذبح سنگ و تمدن ایرانی
در اشعار مهدی اخوان ثالث

مؤلفان: دکتر صدیقه سایمانی،

دکتر یوسف عالی عباسی

ویراستار: دکتر امیرحسین آریان

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۵

چاپ: نینوا

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۴۲۴-۳۳-۲

تهران، رسالت، خیابان فرجام، بلاک ۳۶، طبقه ۲

تلفن: ۷۷۱۱۶۸۱۳

فهرست

۷	درآمد
۱۱	فصل اول: معرفی اجمالی مهدی اخوان ثالث
۲۳	فصل دوم: تبیین هویت ملی در شعر اخوان ثالث
۱۱۱	فصل سوم: ریخت و زبان
۱۲۱	کتابنامه

درآمد

هویت ملی و ابعاد آن، از مهم‌ترین مباحث روز دنیا است. این بحث اگرچه خاصه سیاسی، ایدئولوژیکی یا اجتماعی دارد در تمام امور فردی، اجتماعی و فرهنگی نیز کاربرد دارد و مطالعات مختلف و متنوعی را در سطح جهان به خود اختصاص داده است به این صورت که جامعه‌شناسان، سیاستمداران و یا افراد آگاه از سیاست و سیستم نظامی، هنرمندان و هنرشناسان کتاب‌های مهمی را در تعریف و تبیین مؤلفه‌ها و جایگاه آن در دانش بشر امروزی نوشته‌اند.

تاریخ معاصر ایران را پر جنب و جوش‌ترین و پرحادثه‌ترین دوره‌هایی است که ایرانیان تجربه کرده‌اند. بیشتر کتاب‌های تاریخی و جامعه‌شناسی (در ابعاد سیاسی، جامعه‌شناسی و فردی) به نحوی به این مسئله اشاره کرده‌اند و یا دراصل برخاسته از چنین دورانی هستند. شعر معاصر که آشنایی از آرزوها، خواسته‌ها، خیزش‌ها، تفکرها و مسائلی از این دست است یکی از مهم‌ترین منابع برای مطالعه درباره تاریخ معاصر و اتفاقاتی است که در آن افتاده است. این اتفاقات بسیار مهم هستند، مباحثی که در جامعه‌شناسی و سیاست اروپا مانند: ملت، وطن، سیاست، اجتماع، دفاع، و ... مدار و مرکز بحث و نقادی است در شعر ایرانی نیز به کار رفته مضامین بسیار اینکه به ریزترین و در عین حال مهم‌ترین زیرمجموعه‌های تاریخ و فرهنگ کشور ایران جایگاه ویژه نیز عطف توجه شده است. دلیل کاربرد وسیع این گونه مباحث و نظریه‌ها در شعر به «زمان» مربوط می‌شود، یعنی تاریخ معاصر ایران در زمانی است که منعکس کننده مسائل خاص هویت‌بخش بوده است. در هنگام بحث از مطالب تاریخی، سیاسی و فرهنگی و یا زبانی در کتاب، توضیح‌های بیشتری در این زمینه داده شده است.

زمانی که شعر معاصر ایرانی را بررسی می‌کنیم در شعر بعضی از شاعران به وسعت و اهمیت مطلق این مباحث پی‌می‌بریم. به عبارت دیگر آن شاعران با قدرت

شاعری و تعهدهای اجتماعی و فردی خود، مسائل و مشکلات سرزمینی را طرح می‌کند و یا درگیرودار مسایل و مشکلاتی هستند که در سطح جهان به عنوان کلی «هویت ملی» به کار برده می‌شود. این مسئله به شاعران محدودی اختصاص ندارد و در بیشتر مجموعه‌شعرها می‌توان به مجموعه‌ای از این مسائل دست یافت. مانند شعر نیما یوشیج، احمد شاملو، سیاوش کسری، منوچهر آتش، یدالله رویایی، یدالله مفتون و ... اما در شعر برخی از شاعران از اهمیت و کارکرد بسزایی برخوردار است. یعنی در شعر برخی از شاعران به تمام یا اکثر ابعاد آن توجه شده و در شعر برخی دیگر به باطن محدودی از آن از قبیل هویت دینی، هویت سیاسی، هویت اجتماعی و یا هویت فردی عنایت شده است.

یکی از مهم‌ترین نتایجی که شعرهای اخوان ثالث را برای مطالعه در باب هویت ملی انتخاب کنیم همین مسئله بوده است. با مطالعه‌ای که در شعر این شاعر معاصر انجام دادیم، مشاهده کردیم که او به ابعاد مهم و خاصی از هویت ملی اشاره کرده است که دیگر شاعران با چندان تأثیر و مهارتی به آن توجه نکرده‌اند. مجموعه شعرهایی که به هویت دینی، هویت ملی، هویت فردی و هویت اجتماعی و مؤلفه‌های مخصوص هویت‌های اشاره شده پرداخته‌اند. در اینجا باید مطلبی را تذکر دهیم که هدف این شاعر از قلم شاعری، بررسی و تبیین مصاد و مؤلفه‌های هویت ملی نبوده است. او در شعر خود در گیرودار مسائل و مشکلاتی بوده است که امروزه در تحلیل و بررسی آنها، اصطلاح «هویت ملی» به کار برده می‌شود. متن قصه‌هایی که به شعر او اختصاص دارد متوجه خواهیم شد که مؤلفه‌های خاص هویت ملی را به کار برده است و به پاسخ این پرسش مهم و بنیادی پی خواهیم برد که آثار او، بحث و مؤلفه‌های هویت ملی، فقط و اختصاصاً در ذیل یک‌عنوان خاص قرار می‌گیرد یا شاعران و نویسندگان می‌توانند با غلبه دادن ابعاد جنبی مسئله بر بُعد اصلی، آن را در مؤلفه‌ها و حتی مبانی دیگری از هویت ملی قرار دهند. مسئله‌ای که در شعر اخوان ثالث به صورت بارز خودنمایی کرده است.

سؤال تحقيق:

۱. با توجه به تحقیقات دامنه‌داری که امروزه در خصوص هویت و هویت ملی انجام شده است، این اصطلاحات و دامنه و محدوده آنها در آراء اخوان ثالث به چه صورت طرح و بررسی شده است و چه تعریفی می‌توان از این اصطلاحات به دست داد؟

۲. در آراء این شاعر، هویت ملی چه مؤلفه‌هایی دارد و او به کدام یک از آنها تأکید کرده است؟

فرضیه تحقیق: در شعر این شاعر، نوعی برداشت بسیار نوین و به‌روز از «هویت»، مخصوصاً در ابعاد سیاسی، اجتماعی و فرهنگی وجود دارد که با مطالعات امروزی دربارهٔ «هویت ملی» کاملاً همخوانی دارد.

روش تحقیق: یکی از روش‌هایی که امروزه در تحقیقات علوم گوناگون، مخصوصاً علوم انسانی به کار گرفته می‌شود و ابزار نسبتاً کارآمدی در مطالعات به شمار می‌رود، روش تحلیل محتوایی (Content Analysis) است. در این روش، پژوهشگر، با استفاده از مقیاس و ابزار کمی آن، به داده‌هایی از یک متن دست می‌یابد تا با استفاده از آنها، به اثبات یا رد فرضیات خود بپردازد. در این پژوهش نیز با استفاده از روش تحلیل متن، ابتدا تمام داده‌ها به نوعی با مبحث پژوهش ارتباط داشتند. به عنوان داده‌های متن گردآوری شده، سپس به تحلیل آنها پرداخته شده است. این داده‌ها به دو صورت مورد استفاده قرار گرفته‌اند: به صورت مستقیم؛ که در این حالت، به صورت صریح و مستقیم به موضوع پژوهش اشاره داشته است و یا به صورت غیر مستقیم؛ که در این حالت، داده‌ها تحلیل و تاویل شده و به کار گرفته شده‌اند.

پیشینه تحقیق: با توجه به صورتی که این پژوهش انجام یافته است، به سینه تحقیقی ندارد؛ ولی می‌توان مباحثی را که درخصوص «هویت و تاریخ» و «سیاست و تاریخ» یا بُعد سیاسی هویت ملی و کتاب‌هایی که دربارهٔ «زبان فارسی و ارتباط آن با هویت ملی» نگارش شده و همچنین مطالعات مربوط به روشنفکران ایرانی و هویت که تعدادی از آنها در شماره‌های مختلف «فصلنامهٔ مطالعات ملی» چاپ شده است، به نوعی پیشینهٔ این تحقیق به شمار آورد.

در پایان باید نکته‌ای را متذکر شد که در هنگام تألیف این پژوهش، ابتدا تمام ابعاد هویت و هویت ملی مطالعه و مؤلفه‌ها و یا زیرمجموعه‌هایی که برای هریک از آنها در کتاب‌های مهم مرجع تعیین شده است، بررسی شد و دیدگاهی سامان‌یافته درخصوص این اصطلاح به دست آمد. با توجه به آن بنیادها و مؤلفه‌ها، در ابتدا دیوان اشعار این شاعر مطالعه شد و تمام مسائلی که به گونه‌ای به ابعاد هویت ملی وابسته بودند تجزیه و تحلیل و در دسته‌بندی‌های مخصوص خود قرار گرفت؛ اما در هنگام مطالعه، به مسائلی برخوردیم که به طور مطلق با داده‌های محققان و دانشمندان هویت ملی، هم‌راهِی کامل نداشت و با توجه به اهمیتی که شاعران به ابعاد دیگر مسئله داده بودند در زیرمجموعه دیگری از هویت ملی قرار داده شدند که در اصل، اختصاص کامل و مطلق به آن نداشتند. با توجه به این بررسی و تحلیل‌ها می‌توان گفت که در هنگام بررسی شعر اما ما فقط به دنبال ابعاد خاصی از هویت ملی نبودیم که با فیش‌برداری آنها، مجبور شدیم را بنویسیم و به تحلیل فیش‌های موجود بپردازیم؛ بلکه با مطالعه تمام اشعار با توجه به اندیشه شاعر در سرودن آنها، حوادث اجتماعی که منجر به سرودن آنها شده و تحلیل اصل شعرها و یا مؤلفه مخصوص از آن شعرها، به دنبال ابعدی بودیم که از ارکان هویت ملی محسوب می‌شوند و شاعر آنها را در یکی از مبانی هویت ملی قرار داده است. البته در هنگام تحلیل این‌گونه شعرها درباره دسته‌بندی آنها در ذیل یک‌مبنای خاص به هیچ وجه شده است.